

FÂNTÂNI PUBLICE LA SARMIZEGETUSA

Gică Băeștean

În cadrul planurilor de sistematizare și urbanism, fântânile publice ocupă un rol foarte important, reprezentând unul din cei trei mari consumatori de apă dintr-un oraș, alături de urme și particulari. Este vorba despre apa adusă prin apeduct.

De multe ori se folosește termenul de nimfeum, întrebarea care se pune, însă, oare este corect ?

Din inscripții se poate observa o distincție clară între *fons* - fântâna simplă (a nu se confunda cu *puteus*-puțul) și *Νυμφαίων* - *Nymphaeum*. Grecii numeau *νυμφαίων* locurile consacrate nimfelor protectoare ale respectivelor surse de apă. De regulă, aceste locuri se aflau pe izvoare și apăreau ca niște grote (care uneori erau amenajate de mâna omului). De aici ideea a evoluat și a fost transpusă în planurile de urbanism sub forma unor fântâni monumentale din care apa țâșnea. Aceste instalații aveau pe jumătate un caracter religios, pe jumătate profan, servind ca sanctuare, castele de apă, locuri de reuniune și odihnă.

Ideea de *nymphaeum* este însă foarte controversată, deoarece nu se poate spune cu certitudine care sunt elementele care ar putea individualiza un nymfeu de o fântână mai mare.

Așa cum am arătat deja se pleacă de la grota sacră dedicată nymfelor, care o regăsim în cadrul lumii grecești. În DA¹ se spune că grecii pentru a-și onora divinitățile apelor, au dat fântânilor din orașe un caracter monumental - Megara, Pirene, Glauke de la Corint, Callirhoe de la Atena. Se pare că acestea vor face trecerea de la ideea de grotă la construcțiile care mai târziu se vor numi nymfee.

Tipul de fântână numit nymfeu se va preciza mai târziu, în epocă elenistică prin evoluția arătată mai sus. Prin urmare, mai întâi se poate vorbi despre grotă de sine stătătoare. Apoi aceasta capătă un caracter monumental prin construirea de fațade, portice în fața ei, etc. Ultima etapă este aceea de transpunere în plan arhitectonic a ideii de grotă sub formă de absidă sau nișă, a ideii de stânci sub formă de trepte (este vorba despre stâncile pe care apa curgea la ieșirea din grotă).

Problema care se ridică este aceea că nu se cunosc exemple care să respecte aceste standarde în cadrul lumii elenistice până la cucerirea romană. Exemplele pe care le cunoaștem de la F.Glaser², „nu redau nici unul ideia de absidă, fântânile sunt doar monumentale; dealtfel autorul folosește termenul *brunnen* - fântână (*KPENAI*).

Deși cultul nymfelor este cunoscut de mult timp la Roma, primele grote amenajate (cunoscute de noi) datează din timpul lui Tiberius. În schimb, construirea de nymfee se cunoaște în cadrul lumii romane încă din sec. I îen³.

Prin urmare, din punct de vedere arheologic, este destul de greu de făcut o distincție clară între instalațiile desemnate de cei doi termeni.

Ceea ce se știe, este faptul că termenul de *νυμφαίων* transpus apoi în latină - *nymphaeum*, *nymfeum*, *nymfium* desemna locuri consacrate divinităților apelor -

¹ Dahremberg-Saglio, *Dictionnaires des antiquites grecques et romaines*, Paris vol. I 1877, s.v. *Nymphaeum*, p. 129.

² F. Glaser, *Antike Brunnenbauten (KPHNAI) in Griechenland*, Wien 1983. Se cunosc exemplele de la Atena, Eleusis, Delfi, Epidauros, Ialysos - de epocă elenistică, alături de două exemple de epocă romană

³ Argos și Tenos. Din păcate lipsește o cronologie exactă.

³ Laodiceea, p. 140.

nymfele. Unii autori cum sunt Mingazzini⁴, Rene Ginouves⁵, pe baza unui citat din Pliniu afirmă că grottele inițiale erau dedicate muzelor-*museea* și nu nymfelor. Este adevărat că și muzele pot fi considerate divinități ale apelor, dar în acest fel se rupe legătura logică dintre locurile de cult, amenajarea acestora, construcția lor în cadrul urban sub denumirea de *nymfeum*, în care caracterul utilitar, oricum, tinde să predominie asupra caracterului sacru. În acest caz, este și mai greu de înțeles adoptarea denumirii de *nymfeum* pentru o construcție care servește doar la distribuția apei, în cadrul căreia nu se mai realizează dedicații, depuneri votive.

La o simplă comparație între fântâni și nymfee, acestea din urmă se individualizează prin caracterul monumental (însă termenul "monumental" este subiectiv acoperind o arie tematică largă, ca urmare greu de utilizat) și ideea de absidă, care deasemenea nu trebuie absolutizată întrucât absida se regăsește și în cadrul altor construcții. De altfel la fântânile grecești regăsim caracterul monumental, dar nu și absida. Un lucru este sigur, folosind termenul de fântână, acesta este suficient de extins pentru a cuprinde toate instalațiile ce servesc la aprovizionarea cu apă. În schimb, *nymphaeum* este un termen restrâns și destul de pretențios, cu un domeniu de aplicabilitate (cel puțin la început) destul de sigur, ca urmare și posibilitatea de a greși este mai mare, prin atribuirea acestei denumiri acolo unde nu este cazul. Cât timp avem inscripția de construcție a unui *nymfeum* nu există probleme de interpretare, dar atunci când nu știm în ce măsură nymfeele mai păstrează un caracter sacru sau doar perpetuează o tradiție ce se regăsește doar în denumire, termenul de fântână pare a fi cel mai potrivit.

Din inscripții și din textele antice se observă că nomenclatura folosită pentru a desemna instalațiile de distribuție a apei în orașe este foarte variată - *lacus*, *saliens*, *meta sudans*, *munus*, *puteus*, *cantharus*, *labrum*, *phiala*, *fons*⁶. Deși în linii mari se cunosc caracteristicile definitorii pentru fiecare din ele, problema care se ridică este realizarea unei corelații între izvoarele scrise (epigrafice și literatură) și descoperirile arheologice, deoarece atunci când apare o inscripție care vorbește despre astfel de instalații fără a fi dublată de descoperirea acesteia sau dacă se descoperă o instalație fără inscripție, este greu de făcut o încadrare exactă într-o categorie definită de termenii antici. Dificultatea se datorează pe de o parte, gradului mare de generalitate a datelor sigure, iar pe de altă parte, există o mare varietate de forme ce se regăsesc la construcțiile de acest gen.

În cadrul planurilor de urbanism din Colonia Dacica Sarmizegetusa fântânile publice ocupau un loc important. Aici au fost descoperite, în timp, mai multe fragmente arhitectonice ce provin de la instalații de distribuție a apei. Din păcate, încadrarea lor într-una dintre categoriile prezentate mai sus este dificilă, datorită datelor sărace pe care le avem în legătură cu locul lor exact de descoperire și eventual cu ansamblurile arhitectonice din care provin. Pe de altă parte, în cadrul orașului se mai cunosc planurile a câteva astfel de fântâni, iar publicarea lor va veni să întregască o imagine bazată doar pe cele câteva descoperiri întâmplătoare pe care mă voi axa în cele ce urmează.

În muzeul din Lugoj există o reprezentare feminină (Nr. inv. 504) ce provine din Colonia Dacica Sarmizegetusa⁷. Nu i se cunoaște locul de descoperire, probabil este una

⁴ *Enciclopedia dell'arte antica e orientale*, vol. V, Roma 1963, p. 508.

⁵ Laodiceea, p. 139.

⁶ Laodiceea, p. 139.

⁷ D. Isac-I. Stratan, *Monumente de artă provincială romană în muzeul de la Lugoj*, în Banatica II, Reșița 1973, p. 117-130.

dintre achizițiile viceprotopopului Ioan Ianza din Grădiștea Hațegului⁸, căruia episcopul de Lugoj, Victor Mihali de Apșa, îi cere să achiziționeze piese de la Sarmizegetusa, cu scopul de a crea la Lugoj un muzeu de antichități. Este vorba de o statuie feminină de marmură, cu dimensiunile de 87 X 22 cm, căreia îi lipsesc capul și brațele. Această reprezentare se afla amplasată pe un postament dreptunghiular de 34 X 24 cm. Se remarcă absența sânilor, care se pare că nu au fost reprezentați, în timp ce sub pânțele se poate observa un orificiu oval ce era înconjurat de o cavitate cu pereții striati, sub formă de scoică. Acest orificiu corespundea în spatele statuei unui șanț adânc ce se întinde pe toată partea dorsală a personajului și pe o latură a postamentului. Fr. Studniczka (în *Archeologische-epigrafische Mitteilungen*, Wien VIII, 1984, p. 38) considera că această piesă este o figură de fântână, orificiul din zona pântecului statuei reprezentând locul pe unde țâșnea apa, ce era adusă printr-o conductă de plumb plasată în zona dorsală. Partea din spate era sprijinită (probabil) de un perete sau de o altă construcție, deoarece nu era prelucrată. A se vedea foto 1 și 2.

Tot de la Sarmizegetusa, dar de această dată în muzeul din localitate, se cunosc alte câteva protome cu reprezentări animale⁹.

O primă piesă este un cap de leu fragmentar, din gresie (Nr. inv. 10087). Nu i se cunoaște locul de descoperire. Fragmentul este de formă triunghiulară, cu baza de 17 cm și laturile de aproximativ 20 cm iar grosimea de 9 cm. La partea superioară (baza triunghiului) apare o bordură de 8 cm lățime, de sub care începe reprezentarea propriu zisă a capului de leu cu şuvițe din coamă, o ureche, una dintre orbite este puternic adâncită în timp ce cealaltă este prost redată, aproape inexistentă (cea stângă). Animalul este redat cu gura deschisă, din care iese o țeavă de plumb (cu diametrul de 1-2 cm), ce este prinsă de blocul de gresie cu plumb topit. A se vedea foto 3.

O altă piesă este o bucată de gresie dreptunghiulară (Nr. inv. 239) ce provine din amfiteatru și are următoarele dimensiuni 97 X 45 X 12 cm. Unul dintre capete este rupt. La mijlocul fragmentului se găsește o reprezentare zoomorfă (un cap de animal a cărui stare de prezervare nu ne permite să ne dăm seama dacă este un cap de leu sau de berbec) cu dimensiunile de 25 X 20 cm. Sub nasul proeminent, în regiunea gurii se găsește o gaură ovoidală (10 X 5 cm) care traversează blocul pe toată grosimea sa și are o cădere de sus în jos. Sub reprezentarea capului de animal, pe o zonă trapezoidală (cu baza mică lângă gura figurii) gresia este măcinată, probabil ca urmare a scurgerii apei pe lângă țeava de plumb. A se vedea foto 4.

În alt caz avem de a face tot cu un cap de leu fragmentar, de această dată din andezit (Nr. inv. 10086). Nu i se cunoaște locul de proveniență. Fragmentul este de formă triunghiulară de 40 X 27 X 30 cm. Capul de leu este prost reprezentat. În zona gurii, sub nas (aici există și o spărtură) apare un șanț (8-10 cm lărgime, 22 cm lungime) ce continuă pe partea dorsală a figurii. Pe marginile acestui șanț s-au păstrat urmele de daltă sub formă de striatii. Ca și în cazul primei piese acest șanț reprezintă lăcașul pentru țeava de plumb ce avea rolul de a distribui apa. A se vedea foto 5.

Un ultim fragment care nu are număr de inventar, dar căruia i se cunoaște locul de descoperire - în imediata apropiere de *Schola Gladiatorum*-se compune din jumătatea stângă a unui cap de leu din andezit și are următoarele dimensiuni 22 X 35 X 13 cm. Din păcate, astăzi piesa nu mai există.

⁸ I. Pleșa, O. Rotar, *Documente privind monumentele arheologice romane de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa*, în Sargeția XIII, Deva 1977, p. 561-562.

⁹ Aceste piese au fost publicate de D. Alicu, C. Pop, V. Wollman, *Figured monuments from Sarmizegetusa*, în *BAR International Series* 1979.

Existența tuturor acestor figuri de fântână demonstrează faptul că orașul dispunea de numeroase instalații alimentate de la apeduct. Din păcate nu cunoaștem cu exactitate locul de descoperire a acestor fragmente, ca urmare, este destul de greu să le localizăm.

Totuși o idee am putea să ne formăm studiind cel mai cunoscut exemplu din lumea romană, evident este vorba despre Pompei¹⁰. Aici, la fiecare intersecție a unui kardo cu un decumanus, se găsea câte o fântână. Este vorba despre instalații simple, cu un mic bazin rectangular, un turn de apă (pentru decantarea și creșterea presiunii apei) și o figură de fântână ce servea la distribuția apei. Astfel de figuri sunt numeroase la Pompei, unde se cunosc o mare varietate de reprezentări vegetale, zoomorfe, antropomorfe¹¹.

În mod normal și la Sarmizegetusa ar trebui să avem o situație asemănătoare, ținând cont doar de faptul că aprovizionarea cu apă a orașului se realiza la un moment dat prin cel puțin două apeducte (poate chiar mai multe)¹², în timp ce Pompeiul era aprovizionat printr-o derivație a Serinusului.

Prima figură și cea de a treia este posibil să provină de la astfel de instalații amplasate la intersecții de străzi. Celelalte două provin din zona amfiteatrului și este normal ca un astfel de obiectiv să fie dotat cu instalații de aprovizionare-distribuție a apei. Dar este la fel de posibil ca ele să fi fost aduse ulterior, din alte zone ale orașului, știut fiind că aici au fost aduse și alte obiecte (capace de mormânt, stele funerare, etc.) cu rolul de a bloca porțile amfiteatrului și a-l transforma într-o fortăreață mult mai ușor de apărât decât zidurile de incintă ale așezării, cândva prin secolul IV. În schimb reprezentarea feminină trebuie să provină de la un ansamblu mai elaborat, care însă nu a atins dimensiunile și calitatea artistică (care nu este nici ea una deosebită) a altor fântâni cunoscute pe tot cuprinsul Imperiului.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

Die Wasserversorgung II-III	-	<i>Die Wasserversorgung Antiker Stadte</i> , Mainz am Rhein, vol. II 1991, vol. III 1994;
Laodiceea	-	***, <i>Laodicee du Lycos. Le Nymfee</i> , Paris-Quebec 1969.

¹⁰ L. Eschebach, *op. Cit.*, p. 203, fig. 2.

¹¹ Antike Welt 3 / 1982, p. 21.

¹² G. Băeștean, *Blocuri de piatră pentru aprovizionarea cu apă în Colonia Dacica Sarmizegetusa*, în Sargeția XXVI / 1 1995-1996, p. 356.

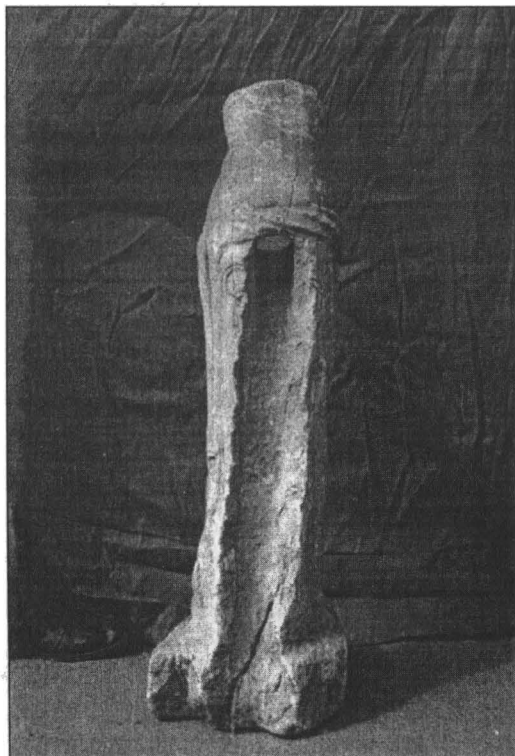

Foto 1. Fragment statuie din marmură,
partea dorsală cu lăcașul pentru conducta de plumb
prin care se făcea distribuția apei.

Foto 2. Același fragment, vedere din față.

Foto 3. Cap leu, din calcar, ce mai păstrează încă în bot un fragment din conducta de plumb pentru distribuția apei.

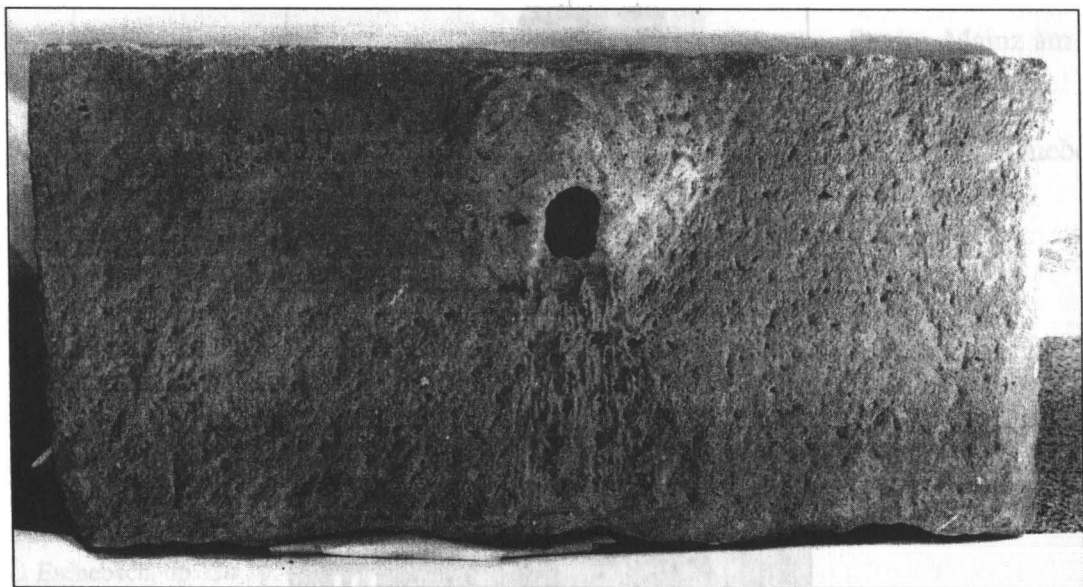

Foto 4. Bloc dreptunghiular de calcar, ce are prezentă o figură animală destul de prost păstrată.

Foto 5. Cap leu, din andezit.

PUBLIC FONTAINS AT SARMIZEGETUSA

Abstract

In Sarmizegetusa it have been discovered couple fragments of statues from public fountains of colonia Dacica Sarmizegetusa. One of these pieces is representing a woman; the others are representing heads of animals. Exist an obvious difference between a simple public fountain and a nymfeum. The artifacts discovered in Sarmizegetusa are providing from public fountain in the amphitheater area or crossing point's road of Ancient City.

LIST OF ILLUSTRATIONS

1. Fragment of a marble statue, the back side with the place for the plumb water pipe.
2. The same fragment, view from the front side.
3. Lion had, made by limestone, he had in his mouth a fragment of a plumb water pipe. Rectangular limestone block with an animal representation.
5. Lion had, made by stone.